

БЕСАРАБСКИ БЪЛГАРИ – ОФИЦЕРИ В СЪДЕБНОТО ВЕДОМСТВО
НА БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ /1885–1918 г./

Калчо Калчев

Изграждането на българската армия след Освобождението става при участие и на мнозина офицери българи, завърнали се в родината на своите бащи от Бесарабия. Някои от тях като ген. Данаил Николаев, ген. Иван Колев и др. се прославят като многозаслужили бойни командири, а други вземат дейно участие в създаването и функционирането на военното ведомство на армията. Такива се Георги В. Агура, Димитър Г. Мететелов, Кирил Д. Радионов, Стефан И. Краев, Георги Н. Янков, Стефан М. Палазов и др. Тяхната дейност не е изследвана и остава слабо позната¹. Това изложение цели да се осветлят някои страни от тази тяхна дейност.

Най-ярката фигура между офицерите във военно-съдебната част на войската е Г. Агура /1853–1915 г./. Според Ил. Сливков родът на бъдещият ген.-лейт. Г. Агура произхожда от Шумен². Оттук през 1810 г. една част от този род се изселва в южнобесарабското с. Чешма Варунта /дн. с. Криничное, Болградски район/. Едва ли родовата памет на фамилията Агура може да бъде поставяна под съмнение, но е налице размиване в хронологията на заселването в действителните данни. А те свидетелстват, че с. Криничное /Чешма Варунта/ е основано през 1813 г. от 153 български семейства от селата Смядово /Шуменско/ и Къопеклий /дн. с. Граднларово, Варненско/³. Установено е със сигурност още, че компактна маса българи от Шумен се изселват в Южна Бесарабия през 1809 г., като полагат основите на с. Кубей /дн. с. Червеноармейское/, отстоящо на 40 км. северно от Чешма Варунта⁴. Г. Агура учи в Измаилската семинария и в Яшкия духовен институт, след което става епархийски свещеник в Измаил. Обхванат от духовния кипнеж сред българската бесарабска младеж за завръщане в родината на родителите, през есента на 1878 г. 25-годишният свещеник идва в София и се записва в новооткритото Военно училище. Той е заедно с такива младежи от Бесарабия, като доскорошните опълченци Георги Тодоров, Георги Янков, Жейно Жейнов и др. В същия курс са още Стефан Тошев, Радко Димитриев, Никола Генов, Васил Кутинчев, Атанас Бендерев, Христо Паков; тук е и Кирил Ботев – брат на загиналия преди две години и половина поет революционер, самият той доскоро заточеник – след време всички изявени офицери⁵. С получаването на първото офицерско звание прапорщик Агура

е назначен в I соф. пехотна батарея, а скоро след това заедно с П. Уватев е назначен за адютант на княз Дондуков-Корсаков⁶. Веднага след пристигането на новозбрания български княз Александър Батенберг двамата млади офицери преминават в неговата свита като адюданти.

След неколкomesечна служба в артилерията, в края на август 1880 г. Агура е изпратен в Петербург да следва във Военно-юридическата академия.

По време на следването си той се проявява като високоинтелигентен и дисциплиниран слушател. На един от изпитите присъства военният министър граф Д. А. Милютин. Възхитен от отговорите на Агура, той изказва публично ласкави слова за способностите на българската младеж изобщо. След кратка практика в руското военно-съдебно ведомство първият български офицер с юридическо образование се завръща в България в края на 1883 г. и постъпва на служба във военно-съдебната част, ръководена тогава от руския полк. Либиенфелд. След отзоваването на руските офицери от българската войска във връзка със Съединението, през есента на 1885 г. Агура е произведен в чин капитан и оглавява военно-съдебната част. Още от тогава той съвместява длъжностите на началник на военно-съдебната част и главен военен прокурор, които изпълнява в продължение на 28 години до излизането си в пенсия със званието генерал-лейтенант.

При все че е специалист по военно-правни проблеми, кап. Агура взема дейно участие като строеви офицер в Сръбско-българската война в качеството на командир на софийската опълченска дружина, имаща за задача да охранява Владайското дефиле. При Руй планина той е контузен⁸.

След приключването на военните действия Агура се отдава изцяло на организаторска работа по устройването на военно-съдебното ведомство, както и по подготовката на нормативно-юридическата база за нормалното функциониране на армейския живот. Основните му усилия по време на големите сътресения във войската през 1886–1887 г. са насочени към такова функциониране на военно-полевите съдилища, което да не форсира създалата се конфронтация. Прави впечатление, че като военен прокурор Агура избягва крайните действия. Така напр. със заповед от 27 август 1886 г. му е възложен висшият надзор по произвеждане на формалното разследване на държавни престъпления⁹. На това основание той оглавява комисия, изградена по предложение на полк. Николаев – военния министър. В нея влизат майор Паница, кап. Велинов, кап. Бояджиев и кап. Краев. Вместо да възприеме внушенията за по-бърза разправа с русофилските дейци на 18 септември 1886 г., комисията съставя про-

токол, в който констатира, че тя не е компетентна да привлече под следствие П. Каравелов, Пл. Панов и майор Никифоров. Мотивът е, че заемали "особено положение" до преврата на 9 август 1886 г. и според съществуващия Закон за съдене на министрите /1880 г./ трябвало да се произнесе Народното Събрание¹⁰.

От 1887 г. наместник Г. Агура работи върху Военно-наказателния и Военно-съдебния закон, които парламентът приема през 1887 и 1889 г. Лична негова заслуга е съставянето на Правилник за дисциплинарната рота /1888 г./ и на новия Дисциплинарен устав /1900/, над който се работи години наред¹¹. Голяма е ролята на Агура и при изработването на инструкции относно наказателната практика, като напр. Инструкцията за реда, по който става лишаването от войнска чест¹². Лична негова заслуга е и изработването на двата закона за устройството на въоръжените сили от 1892 и 1904 г.

Огромна по обем работа е извършена във военно-съдебното ведомство по кадровото формиране на дивизионните и армейските съдилища, както и при преминаването на съдебните власти при военно-временни условия през 1912 г., когато вече като генерал-лейтенант с богата съдебна и наказателна практика Агура взема мерки по засилване ролята на прокуратурата и на военно-полевите съдилища. Тези мерки целят заздравяване на дисциплината и войнския морал¹³.

Редом с това Агура извършва и преподавателска дейност: във Военното училище чете курс лекции по военно-законоведение и военна етика¹⁴, като още преди преподаването издава в две части учебник по военно-углавно право /1890/. Освен това той сътрудничи на "Военни известия", "Военен журнал" и други издания. Поредицата статии върху дисциплинарните разпореждания в нашата армия, видени в съпоставителен план с дисциплинарните разпореждания в армията на европейските страни, той издава през 1895 г. като самостоятелна книга¹⁵.

Високият пост в армията го застава в някои случаи да изпълнява и отговорни представителни мисии: т. напр. през зимата на 1899 г. той е командирован в Париж, за да присъства като войнски началник при погребението на френския президент Феликс Фор¹⁶.

Вална роля във военно-съдебното ведомство от началото на века до 1915 г. играе и Димитър Г. Мететелов /от февруари 1914 г. - ген. майор/. Роден през октомври 1859 г. в с. Бургуджи /дн. с. Виноградовка, Арцизски район/, учил в Николаевската гимназия, в края на 1879 г. завърналният се потомък на някогашни преселници от Сливенско завършва софийското Военно училище. Кариерата си почва като младши офицер в Софийската сапюрна дружина, а през 1885 г. е поручик във

2 арт. полк¹⁷. Бидейки тясно свързан с офицерите съзаклятници срещу Ал. Батенберг, през есента на 1886 г. със заповед на военния министър той бива уволнен от армията с капитанско звание заедно с майорите Гуджев и Никифоров, капитаните Марчин и Каракановски и др. Година по-късно екстрадирираният от България офицер почва служба в руската армия, която трае 11 години. Едва през 1897 г. военният министър на България включва името му в списък на офицерите емигранти, които могат да се завърнат в българската войска¹⁸. Заедно с Р. Димитриев, Хр. Паков, В. Диков и др., през 1898 г. той се завръща и постъпва отново в артилерията като батареен командир в I арт. полк в Шумен. През 1900 г. постъпва във Военно-юридическата академия в Петербург.

След завъртане на академията Д. Мететелов /от 19 септември 1906 г. полковник/ най-напред е председател на Русенския, а след това и на Софийския военен съд.

От началото на 1911 г. Д. Мететелов е председател на Пловдивския военен съд, а от пролетта на 1912 г. е постоянен член на Главния военно-касаен съд¹⁹. По време на Балканските войни е помощник, а от 19 септември 1913 г. началник на военно-съдебната част и главен военен прокурор. Пет месеца по-късно му е присъдено званieto ген.-майор²⁰.

Дейността на новия военно-съдебен началник започва по време, когато върху българското общество тегнат последните от първата национална катастрофа. Военните съдилища са се занимали с вълненията в 22, 33, 34, 65 и др. полкове, издали са присъди, но сред значителна част от обществеността съществува убеждението, че истинските виновници не са осъдените. Последното значимо дело на ген. Мететелов е Указ № 100 от 24 септември 1915, с който се засилват наказателните санкции на Военно-наказателния закон²¹. След това военно-съдебната част има нов началник. Това е бившият председател на Македонския военно-полев съд полковник Кирил Д. Радионов.

Кирил Радионов е от онези Солградски българи, които идват в България непосредствено след бурните събития от 1885-1887 г. Завършил софийското Военно училище през пролетта на 1889 г., той започва офицерската си служба като взводен командир /субалтерн-офицер/ в 6 пех. Търповски полк. До 1897-1898 г. когато завършва и юридическия курс във Военното училище, служи още в топографското отделение, в 21 пех. Средногореки полк и пр. През 1897 г. К. Радионов става делопроизводител при военния съд на I пех. Софийска дивизия, после е следовател във 2 пех. Тракийска дивизия, а от края на 1899 г. - прокурор към дивизионния съд. Едва след това К. Радионов е командирован

във Военно-юридическата академия в Русия. Завършва я с "успех по първи разряд" и се завръща в България²². Това му открива пътя към стабилна кариера във военно-съдебното ведомство.

По време на практиката като военен юрист К. Радионов написва "Учебник за младите войници и редниците", претърпял 4 издания, популяризира и изследва темата за организацията на нашите военни съдилища или пък пледира за задължително военно обучение в гимназиите и университета.

През пролетта на 1912 г. дотогавашният прокурор при Пловдивския военен съд подполк. К. Радионов е назначен за председател на Софийския военно-полев съд²³.

По време на Балканските войни непосредствено преди да бъде назначен за помощник-началник на военно-съдебната част на Действащата армия, Радионов е началник на военно-съдебната част на II-а армия. След като ген. Мететелов се уволнява по собствено желание, фактическия ръководител на военно-съдебното ведомство от 22 октомври 1915 до 14 януари 1917 г. е временно изпълняващият тази длъжност полковник К. Радионов²⁴. Той подготвя издадения в края на 1915 г. Указ № 120 от 31 декември 1915 г. Заедно с Указ № 100 този нормативен акт установява нови наказателни състави във Военно-наказателния закон, които целят заздравяване на дисциплината и потушаване на "непокорството". При преминаването в запаса му се присъжда генералско звание. През 30-те години о.з. ген. Радионов е един от активистите на Съюза на бесарабските и южноруските българи в България.

Значително място във военно-съдебното ведомство в края на XIX и началото на XX в. има и Стефан И. Краев от Болград. Роден там през 1857 г., през 1874-1875 г. той е между випускниците на Централното българско училище "Св. Св. Кирил и Методий". След това учи в Одеското военно-пехотно училище. А от 17 август 1878 г. започва служба в руската армия. Скоро след като става подпоручик, през есента на 1880 г. идва в България и бива назначен за помощник-началник на отделение във Военното министерство на Княжеството. В преломната за съдбините на страната 1885 г. поручик Ст. Краев е адютант в I пех. полк, но преди това следва 3-годишния курс на Военно-юридическата академия в Петербург. Участва в Сръбско-българската война, за което е награден с военен орден. През 1886-1887 г. участва в следствени дела срещу съзаклятници и русофили²⁵.

Специализирал след това юридически науки в Монпелие /Франция/, майор Ст. Краев /от 1893 г. подполковник; от 1901 г. полковник/ се ползва с авторитета на най-компетентен правист във военно-съдебната

част. Избран е за преподавател във Военното училище, назначаван е за председател на военните съдилища в Кюстендил, София, Пловдив и др. Пише редица статии за практиката на военните съдилища. Особен интерес проявява и към българската история: в резултат от творческите му търсения през 1904 г. се появява книгата "Въстанията на българите за освобождението от турското иго".

От 14 април 1901 г. Ст. Краев е помощник на ген. Агура и на тази длъжност е назначен за постоянен член на Главния военно-касационен съд. През февруари 1912 г. излиза в едномесечен отпуск по домашни причини, след което по собствено желание минава в запаса²⁶. По време на Балканската война е мобилизиран като зам.-началник на военно-съдебната част в София, но недоброто му здравословно състояние пречи за по-голяма активност. Умира в София през октомври 1916 г.

Друга видна личност от бесарабските българи във военно-съдебното ведомство е роденият през 1859 г. в с. Бемалма /дн. Комратски район/ Георги П. Янков. Кратки биографични данни за неговата личност се срещат в някоя съвременни изследвания²⁷. Това, което би могло да се добави към тях, са някои моменти от фактологичен характер: войската кариера на Г. Янков в Българската земска войска, а не в Опълчението, започва в 9-а Търновска дружина - оттам той бива приет за юнкер в софийското военно училище след успешно положени изпити²⁸. През 1883-1885 г. следва във Военно-юридическата академия. Сръбско-българската война го заварва на длъжността прокурор при Софийския военен съд, но се включва в стрел, изпълнявайки функциите на командант на Сливница, Цариград и Пирот. На 16 ноември 1885 г. лично князът го назначава за завеждащ продоволствието на войската²⁹. След емигрантството в Русия, когато служи там в Киевския гарнизон, Г. Янков започва отново военната си служба в българската армия през 1898 г. с чин подполковник, отначало като помощник-командир на полк³⁰, а след това като завеждащ мобилизационната част на II-ра бригада при II-а дивизия³¹. От 1902 г. е председател на Пловдивския, а след това и на Софийския военен съд. В запаса е от 1912 г. Въпреки това участва в Балканската война като председател на военно-полевия съд на III-а армия.

Приведеният конкретнотфактологичен материал показва, че мнозина бесарабски българи офицери имат действително големи заслуги за изграждането и развитието на съдебната система и практика на българската армия. Тук не се поставя на преценка чисто юридическият аспект, на чиято база те функционират, но е ясно, че са съдействали за формирането на високия морален дух и боеспособност на армията.

Б Е Л Е Ж К И

- 1 Сливков, Ил. Ген.-лейт. Г. В. Агура. Военен журнал, 1925, № 4;
Папазов, Д. Генерал-майор Георги Василевич Агура. Неговата 25-годишна дейност като главен военен прокурор. С., 1910, 26 с.
- 2 Сливков, Ил. Цнт. съч., с. 23.
- 3 Скальковский, А. А. Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. Одесса, 1848, с. 64.
- 4 Пак там, с. 27.
- 5 Радулов, Д. Създаване и дейност на военното училище. Военно-исторически сборник, 1968, кн. 5, с. 63.
- 6 ЦВА, ф. 1521, оп. 1, а.е. 2, л.30 и 36.
- 7 ЦВА, ф. 012, оп. 1, а.е. 3, л. 1.
- 8 История на Сръбско-българската война 1885 г. С., 1925, с. 450, 465, 502, 580; ЦВА, ф. 012, оп. 1, а.е. 3, л. 2.
- 9 ЦВА, ф. I, оп. 5, а.е. 79, л. 47.
- 10 Радев, С. Строителите на съвременна България. Т. 2, С., 1990, с. 288.
- 11 ЦВА, ф. I, оп. 5, а.е. 76, л. 214.
- 12 Пак там, ф. 012, оп. 1, а.е. 3, л. 2-3.
- 13 ЦВА, ф. 16, оп. 2, а.е. 10, 12 и др.
- 14 ЦВА, ф. I, оп. 5, а.е. 132, л. 315.
- 15 Агура, Г. Сравнителна студия относно дисциплинарните разпореждания, действащи в нашата войска, във войските на нашите съседи и на главните европейски господарства. С., 1895, 351 с.
- 16 ЦВА, ф. I, оп. 5, а.е. 140, л. 10, 23 и др.
- 17 СПИСКЪК на ген. шеб. и обер-офицерите в бълг. войска. С., 1885, с. 156;
ЦВА, ф. 1, оп. 1, а.е. 316, л. 16.
- 18 ЦДА, ф. 176, оп. I, а.е. 1149, л. 49.
- 19 ЦВА, ф. 16, оп. I, а.е. 6, л. 43.
- 20 Пак там, а.е. 5, л. 148, а.е. 6, л. 53.
- 21 Пак там, ф. 40, оп. 2, а.е. I, л. 13.
- 22 ЦВА, ф. I, оп. 5, а.е. 656, л. 172.
- 23 ЦВА, ф. I, оп. 5, а.е. 370, л. 37; ф. 16, ап. I, а.е. 6, л. 26.
- 24 Пак там, л.л. 181, 231.
- 25 ЦВА, ф. 1230, оп. 2, а.е. 36, л. 113, а.е. 22, л. 34; ф. 1, оп. 5, а.е. 76, л. 74; Маринов, Ил. Бунтът на русофилите в Сливен през 1886 г. - ВИСБ., 1982, № 2, с. 178.
- 26 ЦВА, ф. 1, оп. 5, а.е. 371, л. 17.
- 27 Маринов, Ил. Офицери-опълченци в бълг. войска. - ВИСБ, 1984, № I, с.17.
- 28 ЦВА, ф. 1521, оп. 1, а.е. 3, л. 15.
- 29 Пак там, ф. 42-и. оп. I, а.е. 109, л. 1-7.

- 30 България, № 90 от 10 ноември 1898.
- 31 ЦВА, ф. I, оп. 5, а.е. 656, л. 302